

УДК 378.6:7

Олена Лещенко

РОЛЬ ДИСЦИПЛІН ГУМАНІТАРНОГО ЦИКЛУ В ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ

Інтеграція України в Європейський простір невід’ємно пов’язана з якістю національної системи освіти, її конкурентоспроможністю, відповідністю вимогам Болонської конвенції. Глобальний процес, який відбувається на наших очах, створює безпрецедентні можливості для розвитку людини, більш ефективного вирішення багатьох фахових, економічних, соціальних і побутових проблем. Система професійної підготовки фахівця технічного профілю містить процес засвоєння знань і вмінь, якими йому необхідно оволодіти та застосовувати у подальшій практичній діяльності. Зростаючі вимоги до підготовки інженерів вимагають постійного оновлення навчально-виховного процесу з метою формування професійної компетентності фахівців, упровадження інформаційно-комунікаційних технологій, інноваційних методик. Використовувати ці можливості зможуть лише ті, хто буде мати необхідні знання та вміння орієнтуватися в новому інформаційному просторі, оскільки набуті професійні знання можуть втрачати актуальність та потребувати оновлення шляхом застосування нових підходів до вирішення професійних питань. Актуальність проблеми формування професійних знань і вмінь майбутніх фахівців технічного профілю зумовлена тим, що нагальні потреби вимагають значної кількості професійних якостей, які дозволяють їм приймати ефективні рішення у виробничих ситуаціях.

Зміст і характер професійної діяльності сучасного інженера зазнають істотних змін, зумовлених глобалізацією світогосподарських відносин і науково-технічного співробітництва. Основною ж характеристикою конкурентної спроможності того чи іншого навчального закладу виступає якість освіти, якість підготовки та формування професійної компетентності майбутніх фахівців. Це повністю стосується системи інженерної освіти.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні значення та ролі дисциплін гуманітарного циклу в формуванні професійної компетентності майбутніх інженерів.

Український педагогічний словник трактує термін “*професійна компетентність*” як складне інтелектуальне, професійне й особистісне утворення, яке формується у процесі професійної підготовки, проявля-

ється, вдосконалюється у професійній діяльності; є інтегрованою єдністю знань, необхідних для успішного здійснення професійної діяльності та досвіду, що передбачає не лише володіння необхідними практичними вміннями й техніками, а й наявністю в фахівця розвинутого поля професійних сенсів: відповідного сприйняття цілей, цінностей, змісту й особливостей цієї діяльності, що великою мірою зумовлюють творчий характер майбутньої професійної діяльності [4, с. 75].

Науковцями досліджено різноманітні аспекти проблеми формування професійної компетентності майбутніх фахівців. Належна увага у працях вітчизняних та зарубіжних учених приділялася питанням професіоналізації кадрів державного управління (В. Авер'янов, В. Атаманчук, В. Бакуменко, І. Гончаренко, А. Деркач, В. Князєв, Ю. Ковбасюк, І. Лопушинський, А. Маркова, Т. Недашківська), підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації посадових осіб (В. Гошовська, Ю. Кальниш, Г. Кушнірова, В. Луговий, Т. Мотренко, Б. Пономаренко, В. Присяжнюк), методичного і програмного забезпечення навчального процесу (В. Логвінова, Н. Протасова, І. Розпутенко, В. Яцюк). Незважаючи на наявні наукові розробки, немає узгодженого погляду на структуру та суть професійної компетентності майбутніх інженерів, засоби формування їх професійної компетентності.

Ставлячи за мету пошук засобів формування професійної компетентності майбутніх інженерів, ми вважаємо доцільною побудову ієрархічно організованої системи гуманітарної підготовки з професійною кваліфікацією. До неї включаємо, насамперед, найбільш загальні складові, що визначають стратегію у формуванні професійної компетентності майбутнього інженера: професійно орієнтовані, особистісно орієнтовані, комунікативно орієнтовані, та супідрядні з ними складові, що пов'язані з реалізацією цієї стратегії: навчальні, виховні, творчі й ігрові ситуації.

Поєднання гуманітарної підготовки з професійною кваліфікацією майбутніх спеціалістів – одна з найактуальніших проблем діяльності вищих навчальних закладів технічного профілю. На сьогоднішній день важливим гуманітарним чинником гармонійного розвитку сучасного суспільства є освіта, наука та культура. Як зазначає С. Гончаренко, наявність гуманітарної складової в освіті та в суспільстві в цілому уможливорює творчу реалізацію особистості в соціумі. У сучасних умовах людину часто-густо презентують не як особистість, а як представника певної професії, тому така односторонність визначає характер вищої технічної освіти. Проблемність даного підходу полягає в тому, що вища освіта сьогодні акцентує увагу на чітко визначеному прагматизмі з відповідними вигідністю та розрахунком. Науково-технічний поступ та жахливі й незворотні процеси руйнації живої

природи, національної культури, відданість пріоритетам новітніх технічних технологій, зверхність інженерної думки над життєвою мірою призведуть до духовного та моральноціннісного зубожіння нації [3, с. 77].

Теорія та практика впровадження в життя концепції гуманізації освіти підтверджує: гуманітарна освіта має бути невід’ємною складовою навчально-виховного процесу у вищій школі технічного спрямування, оскільки, ґрунтуючись на ідеях гуманізму як світогляді, визначає стиль життя, мислення, якість фахової підготовки, формує професійну компетентність. Як зазначає В. Андрущенко, неувага (чи пряма зневага) до гуманітарної складової (літератури і мистецтва, історії та психології, соціальних наук та екології) обертається розгубленістю перед ідеалами, добром і злом, прекрасним і потворним, справедливим і несправедливим, до яких дехто повертається запізно. Перед нами постає талановита, здібна, конструктивна, творча й, одночасно одномірна особистість, яка творить свій світ за законами “логіки металу”, а не “логіки людських відносин” [1, с. 33].

На думку В. Дзоз, за гуманітарною сферою стоїть духовність, орієнтована на розвиток особистості та прорив до нової соціальної якості. “Чим більше виражена гуманітарна сутність певного виду людської діяльності, тим менше вона потребує зовнішньої підтримки, і навпаки, не лише забезпечує сама себе, але й ті особисті та соціальні здобутки, завдяки яким стає можливою та духовність, яка лежить в основі соціальної сфери” [5, с. 27].

Без гуманітаризації освіти, особливо у вищих технічних навчальних закладах, підготовка високопрофесійного спеціаліста неможлива, оскільки навіть у самому терміні закладене людське єство, яке регулюється природними потребами самої людини. У педагогічному словнику за ред. С. Гончаренка термін “гуманітарний” (від лат. *humanitas* – людська природа, освіченість; людство) трактується як такий, що має відношення до свідомості людини і людського суспільства [4, с. 76]. Дослідження останніх років дають нам змогу визначити фундаментальні положення сучасної концепції гуманітаризації навчально-виховного процесу вищих технічних навчальних закладів, які формують професійну компетентність майбутніх інженерів: підвищення ролі гуманітарних наук у ВТНЗ; максимальне наближення гуманітарних навчальних дисциплін до потреб майбутніх фахівців; оптимальне поєднання гуманітарних дисциплін із природничо-технічними; створення умов для розвитку творчих здібностей студентів у різних видах людської діяльності; формування загальнолюдської, політичної, професійної культури, вміння спілкуватися, відстоювати свої погляди і думки на засадах морально-естетичних цінностей; залучати студентів до активної життєвої участі у всіх сферах людської діяльності.

На переконання Е. Лузік, сучасна підготовка фахівця в технічному університеті має вестись у синхронному процесі та взаємодії трьох складових: спеціально-професійної, фундаментально-дослідницької та гуманітарної” [8, с. 15], тобто гуманітаризація освіти передбачає таку технологію навчання, в якій усі педагогічні процеси спрямовуються на диференційований розвиток і саморозвиток особистості, максимальне наближення кожної гуманітарної дисципліни до потреб особистості, передусім духовних, формування системи морально-правових відносин, політичної культури, оптимальне поєднання загальнолюдських і національних цінностей, виховання на засадах посилення ролі гуманітарних наук і гуманітарно орієнтованого вивчення інших навчальних предметів.

Одним із найважливіших завдань нового етапу розвитку освіти С. Гончаренко вважає подолання роз’єднаності двох компонент культури: природничонаукової і гуманітарної, яка виникла історично. Досягти цього можна шляхом їх взаємозбагачення, пошуку основ цілісної культури на новому етапі розвитку цивілізації. Важливим елементом такого процесу має стати включення циклу загальних природничо-наукових дисциплін у гуманітарну освіту, а відповідно циклу загальних гуманітарних дисциплін – у природничо-наукову і технічну [3, с. 78].

Причини негативного ставлення до вивчення гуманітарних дисциплін у вищих технічних навчальних закладах виявляють ті упущення, які, власне, і заважають діалектичній єдності природничо-наукового і гуманітарного знання: слабкість матеріально-технічної бази викладання гуманітарних предметів; навчальні програми не відповідають потребам професійної діяльності; зменшення кількості годин; орієнтування на спеціалістів вузько-профільного орієнтування; впровадження тестових завдань на іспитах та ін.

Як зазначає М. Рябокінь, за таких умов студент формується не як творча особистість, а як збирач інформації для здачі певного іспиту з гуманітарної дисципліни. Такий техно-педагогічний підхід у навчанні й обмеженість часу для вивчення гуманітарних дисциплін зумовив наявні ознаки дефіциту духовної культури і раціонального наукового мислення. Тому розвиток сучасної освіти повинен спрямовуватися на перехід від освітньої технократичної парадигми до культуротворчої, метою якої є виховання “людини культурної”. “Повернути сенс і стабільність буття Людині та Людству може лише гуманітарна культура” [9, с. 99].

М. Рябокінь переконує, що гуманітаризація освіти повинна відновлювати єдність професійного та загальнолюдського, наприклад, потрібно зрозуміти, де закінчується технічний спеціаліст, і відчувати, де починаються моральні аспекти життєдіяльності людини. Гуманітарна

підготовка повинна спрямовуватися на виховання активного і вольового суб'єкта, здатного до самостійних рішень у виборі морально-етичних і естетичних норм суспільних відносин [9, с. 99].

У сучасних умовах глобалізації, враховуючи темпи зростання науково-технічного поступу та головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти (Болонський процес), необхідно керуватися науковими висновками як гуманітаріїв, так і науковців фундаментально-природничих і технічних дисциплін, оскільки лише в єдності, не відкидаючи гуманітарні дисципліни, можна досягнути успіху в формуванні як високого професіонала, так і високоморальну, культурну, виховану людину. Реалії сьогодення показують, що без культурної нації, без високого рівня вихованості європейська спрямованість не зможе зреалізуватися. І тому вища школа повинна в першу чергу, ставити перед собою досить важливі та водночас складні завдання, які виносилися науковцями на різнорівневих конференціях.

1. Стратегічним завданням вищої школи й освіти загалом повинно бути формування розвиненої людини, яка має бути не лише високоосвіченим професіоналом, але і носієм загальнолюдських цінностей, національно-культурних норм і традицій, суб'єктом і творцем сучасної культури (без участі гуманітарних дисциплін у навчально-виховному процесі це практично не вирішиться).

2. Молода людина не зможе адаптуватися без виховання в умовах життя європейського світу і цивілізовано взаємодіяти в ньому.

3. Підтримувати, а при можливості і примножувати наявний потенціал гуманітарних і суспільних дисциплін у ВТНЗ.

4. Університетські заклади повинні забезпечувати гармонійний розвиток молодій людині, бути реальною протиположністю технізації особистості.

Сьогоднішня освіта страждає загальною ізольованістю гуманітарних дисциплін у вищих технічних навчальних закладах. Їх ізольованість згубно впливає на становлення особистості, яка не володіє духовною спадщиною, що безпосередньо впливає на професійну діяльність. Гуманітарні дисципліни не витримують ніякої конкуренції у співвідношенні з технічними дисциплінами у ВТНЗ. Прикро, але факт, що на сьогодні керівництво таких закладів не оцінює, наскільки великий потенціал духовності несуть у собі гуманітарні дисципліни (філософія, психологія, педагогіка, історія України, українська ділова мова, українська та зарубіжна культура, етика, естетика, релігієзнавство, політологія, соціологія, основи права, іноземна мова, фізичне виховання). Гуманітарна освіта у вищому технічному навчальному закладі повинна готувати не лише високопрофесійного фахівця, але, в першу чергу, громадянина з високими моральними устоя-

ми й естетичними цінностями. Цінність людини полягає як у поєднанні високого професіоналізму, так і в дотриманні загальносуспільних норм морально-етичного співіснування. Гуманітарні дисципліни повинні охоплювати всі сфери діяльності особистості: навчання, працю, побут, відпочинок. В. Кремень із цього приводу зазначає: “Високі моральні, етичні й естетичні почуття, які завжди були окрасою людської душі, відсунуто на узбіччя професійного й громадського інтересу. Спеціальні дослідження і звичайні життєві спостереження засвідчують серйозні негаразди у цій справі. Освітня знемагають у нерівній боротьбі за душі своїх вихованців з лавиною насилля, низькопробної ерзац-культури, поширення наркоманії... Створення сприятливого для дітей, молоді та й усього населення інформаційно-культурного простору – першорядна умова духовного оздоровлення, “очищення” виховної сфери суспільства” [7, с. 17].

Гуманітарні дисципліни забезпечують не лише освітній рівень знань студента, вони несуть у собі досить важливий виховний аспект. Виховна складова забезпечує цілий ряд основних суспільних взаємин, а саме: культури спілкування, мовлення, поведінки, толерантності, поваги, ввічливості, взаємодопомоги, взаємовиручки, справедливості, чесності та ін. Виховання несе в собі великий духовний потенціал, це цілісний процес формування і розвитку естетичної емоційно-почуттєвої та ціннісної свідомості особистості.

П. Коваль зазначає, що викладання гуманітарних дисциплін у вищих технічних навчальних закладах потребує особливого підходу, оскільки з відповідним мисленням студенти технічного закладу не зможуть правильно сприйняти подачу програмного матеріалу. Також не слід відкидати взаємного поєднання технічних дисциплін, які повинні нести елемент художньої виразності під час подачі програмного матеріалу, адже не виключено, що такий підхід дасть можливість студентові краще запам'ятати й усвідомити його вивчення. Професійне виховання студентів у вищому технічному навчальному закладі з використанням гуманітарних дисциплін має свої особливості. Хоч вони й не належать до циклу професійно орієнтованих, але, у свою чергу, мають великий потенціал для гармонійного виховання майбутнього інженера [6, с. 31] Як гуманітарні, так і фахові дисципліни повинні забезпечувати у студентів, майбутніх спеціалістів, потребу в естетичних почуттях. На думку С. Вдович, виконання професійної діяльності повинно супроводжуватися не лише матеріальними благами, але воно повинно дарувати всім почуття задоволення від виконаної роботи. Адже почуття – особливі почуття насолоди, які відчуває людина, сприймаючи прекрасне в дійсності й у творах мистецтва [2, с. 172].

Гуманітарні дисципліни в поєднанні з професійно орієнтованими покликані забезпечити духовний розвиток, морально-естетичні цінності та високий рівень культури молодого спеціаліста. У процесі такої співпраці навчально-виховного процесу формується професійна компетентність, а молода людина здатна сприймати прекрасне і творити прекрасне, тобто це розвиток почуття прекрасного, яке виявляється у вчинках і діях людини, в її ставленні до праці й суспільства, в її манерах, формах спілкування з людьми.

Таким чином, поєднання гуманітарної і технічної освіти є складним, багатогранним, постійно діючим, водночас і взаємозабезпечуючим процесом у формуванні гармонійно розвиненої особистості, особистості, готової до сучасних викликів стрімкого розвитку як технічного прогресу, так і людських взаємовідносин. Важливо не втратити в сучасних умовах такої єдності. Адже в соціальному середовищі важливу роль відіграють не лише економічні, політичні, соціальні, але й морально-духовні основи людських взаємовідносин, що закладаються дисциплінами гуманітарного циклу.

1. *Андрущенко В. А.* Педагогічна поезія внутрішнього духу інженера: проблема відкриття, виховання і реалізації / *В. А. Андрущенко* // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарної технічної еліти : збірник наукових праць. — Вип. 5 (9). — Харків : НТУ “ХП”, 2004. — С. 29-40.
2. *Вдович С. М.* Естетико-педагогічна спрямованість підготовки фахівців у професійно-технічних навчальних закладах / *С. М. Вдович* // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : збірник наукових праць — Вип. 5 (9). — Харків : НТУ “ХП”, 2004. — С. 167-177.
3. *Гончаренко С. У.* Принцип фундаменталізації освіти / *С. У. Гончаренко* // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : збірник наукових праць — Вип. 5(9). — Харків : НТУ “ХП”, 2004. — С. 72-82.
4. *Гончаренко С. У.* Український педагогічний словник / *С. У. Гончаренко*. — К., 1997. — 376 с.
5. *Дзоз В. О.* Гуманітарна політика України: проблеми формування та реалізації (соціально-філософський аналіз) / *Дзоз В. О.* — К., 2006. — 316 с.
6. *Коваль П. М.* Роль гуманітарних дисциплін у формуванні гармонійно розвиненої особистості студентів ВТНЗ / *П. М. Коваль* // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : збірник наукових праць — Вип. 28 (32). — Харків : НТУ “ХП”, 2011. — С. 24-33.
7. *Кремень В. Г.* Освіта в Україні (доповідь на Другому Всеукраїнському з’їзді працівників освіти) / *В. Г. Кремень* // Гуманітарні науки : науково-практичний журнал. — К., 2001. — № 2. — С. 4—17.
8. *Лузік Е. В.* Методологічні основи гуманітарної підготовки спеціаліста технічного університету / *Е. В. Лузік* // Вища освіта України. — 2004. — № 1. — С. 15.

9. *Рябокін М. В.* Філософсько-теоретичні основи гуманоцентричної освіти / *М. В. Рябокін* // Проблеми гуманізації навчання та виховання у вищому закладі освіти : матеріали п'ятих Ірпінських міжнародних науково-педагогічних читань. — Ірпінь, 2007. — С. 97-100.

Стаття надійшла до редакції 19.03.2013

Е. Лещенко

Роль дисциплін гуманітарного циклу в формуванні професійної компетентності майбутніх інженерів

Автор делает акцент на важности преподавания гуманитарных дисциплин во ВТУЗ и необходимости внедрения концепции гуманизации образования с целью формирования профессиональной компетентности будущих специалистов. Рассматриваются причины негативного отношения к изучению гуманитарных дисциплин в технических вузах. Отмечается позитивный результат сочетания гуманитарного и технического образования.

Ключевые слова: гуманизация, технократичность, духовность, профессиональная компетентность, учебно-воспитательный процесс.

Н. Leschenko

The Role of the Humanities Disciplines in the Formation of Future Engineers' Professional Competence

The author emphasizes the importance of teaching the humanities in the higher technical schools and the need to introduce the concept of humanization of education in order to create professional competence of future specialists. The article considers the reasons of the negative attitude to the study of the humanities in technical universities. The positive result of human and technical education combination is noted.

Key words: humanization, technocracy, spirituality, professional competence, education process.

Рецензент – доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник Т. П. Усатенко